

Tajemnica zawodowa i jej ochrona w litewskim postępowaniu sądowym

Vytautas Nekrošius¹
Remigijus Merkevičius²

1. Wstęp

W artykule omówiono koncepcję tajemnicy handlowej, notarialnej i adwokackiej w prawie litewskim oraz jej wpływ na ochronę praw osobowych i postępowanie dowodowe. Autorzy analizują nie tylko doktrynę naukową dotyczącą tych kwestii, ale też aktualne orzecznictwo sądowe, przedstawiają swoje uwagi i ocenę obecnej sytuacji.

Istnienie we współczesnym prawie tajemnicy adwokackiej, notarialnej i handlowej pozwala na zapewnienie autonomii oraz należytej ochrony życia prywatnego osoby, przyczynia się również do zagwarantowania uczciwej konkurencji w obrocie handlowym. Kategorie te pozwalają również zapewnić, by bardzo ważne funkcje państwowe (świadczanie pomocy prawnej, zagwarantowanie zgodnego z prawem obrotu cywilnego i uczciwej konkurencji między podmiotami gospodarczymi) były realizowane w największym stopniu właściwie, by państwo przy nieistnieniu wystarczającej i poważnej podstawy nie ingerowało w stosunki cywilnoprawne.

Przedmiotem badania są pojęcia, treść i granice stosowania tajemnicy handlowej, notarialnej i adwokackiej. W artykule zanalizowano ramy prawne, jak również doktrynę naukową i orzecznictwo sądowe dotyczące omawianej kwestii.

¹ Doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Szczecińskiego.

² Docent, Uniwersytet Wileński.

2. Rodzaje tajemnic prawnie chronionych

Tajemnica handlowa. Kwestie ochrony tajemnicy handlowej na Litwie są uregulowane w ustawie o ochronie prawnej tajemnicy handlowej³. W art. 1 tej ustawy przewidziano, że określa ona ochronę prawną tajemnicy handlowej przed ich bezprawnym zdobyciem, wykorzystaniem i ujawnieniem. W art. 1 ust. 2 stwierdzono, że ustawa nie ma zastosowania, gdy:

- 1) w unijnym akcie prawnym i/lub litewskiej ustawie sformułowano obowiązek posiadacza tajemnicy handlowej ujawnienia ze względu na interes publiczny informacji stanowiących tajemnicę handlową sądowi, organowi władzy lub administracji publicznej i (lub) urzędowi w celu wypełnienia przez nie funkcji;
- 2) w unijnym akcie prawnym i/lub litewskiej ustawie sformułowano prawo organu i/lub urzędu lub organu władzy lub administracji publicznej i/lub urzędu Unii Europejskiej ujawnienia posiadanych informacji stanowiących tajemnicę handlową, uzyskanych w celu wypełnienia funkcji; 3) zawierane są umowy zbiorowe.

Samo pojęcie tajemnicy handlowej zawarte jest w art. 1.116 litewskiego Kodeksu cywilnego (lit. KC)⁴, w ustępie pierwszym którego przewidziano, że przez tajemnicę handlową rozumie się informacje, które mają wszystkie wymienione poniżej cechy:

- 1) są tajne, tj. jako całość, lub szczegółowy ich zestaw lub konfiguracja części składowych są całkowicie nieznane lub niemożliwe jest łatwe ich uzyskanie w środowisku, w którym zazwyczaj są one wykorzystywane w pracy;
- 2) mają określoną lub potencjalną wartość handlową, gdyż są tajne;
- 3) osoba posiadająca takie informacje zgodnie z prawem podejmuje rozsądne działania, z uwzględnieniem okoliczności, dla zachowania ich w tajemnicy.

W litewskim orzecznictwie sądowym pojęcie tajemnicy handlowej zostało zanalizowane dość szczegółowo. Sąd Najwyższy Litwy (SNL) niejednokrotnie stwierdził, że wobec informacji, które mogą zo-

³ Ustawa z 26.4.2018 r. o ochronie prawnej tajemnic handlowych (Nr XIII-1125), www.TAR.lt.

⁴ Ustawa z 18.7.2000 r. – Kodeks cywilny (Nr VIII-1864), www.TAR.lt.

stać uznane za tajemnicę handlową, stawiane są zasadniczo trzy wymogi: poufność, wartość i rozsądne starania, podejmowane w celu zachowania tych informacji. Poufność i wartość są interpretowane łącznie, gdyż informacje mają wartość handlową z tego względu, że nie znają ich osoby trzecie, posiadaczowi te informacje dają konkurencyjną przewagę w stosunku do innych uczestników rynku. Nie jest zatem wystarczające, żeby informacje były tajne, by mogły stanowić tajemnicę handlową – posiadacz takich informacji powinien czerpać korzyści płynące z działalności, mieć przewagę produkcyjną, korzyści finansowe i inne⁵. W orzecznictwie sądu kasacyjnego uznaje się, że informacje o klientach podmiotu gospodarczego można uznać za tajemnicę handlową przy istnieniu wszystkich formalnych jej znamion: wartości, tajności i rozsądnej ochrony takich informacji. W takim przypadku mogą one zostać uznane za tajemnicę handlową i odpowiednio objęte ochroną⁶. Dane o klientach podlegają ochronie jako tajemnica handlowa, jeśli są to informacje, które, poza nazwą klienta, zawierają też inne dane, które nie są publicznie dostępne, takie jak np. osoby kontaktowe, decydenci, praktyki biznesowe, informacje techniczne pomocne w prowadzeniu działalności, usługi i wymagania jakościowe wobec nich, planowane projekty, wyłagalność itp.

Odpowiednia ochrona tajemnicy handlowej ma zasadnicze znaczenie dla zapewnienia uczciwej konkurencji, ponieważ ochrona tajemnicy handlowej i zapewnienie, że jest ona wykorzystywana wyłącznie do legalnych celów, broni zarazem przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw w kontaktach z klientami. Dlatego bardzo ważne jest zapewnienie, by po tym, gdy tajemnicę handlową wykorzystają organy uprawnione, została zapewniona dalsza jej ochrona. Ustawodawca przewiduje na to szereg środków. Omówimy wyłącznie postępowanie sądowe. Artykuł 117 ust. 2 Konstytucji Republiki Litewskiej⁷ stanowi, że w celu ochrony poufności życia prywatnego lub rodzinnego, a także w przypadku, gdy podczas jawnie rozpoznawanej sprawy może dojść do ujawnienia tajemnicy państwowej, zawodowej lub handlowej – rozprawę sądową można uczynić niejawną. Konstytucja przewiduje zatem prawo, ale nie obowiązek sądu,

⁵ Post. SNL z 5.2.2016 r., 3K-7-6-706/2016, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

⁶ Post. SNL z 22.5.2015 r., 3K-3-317-916/2015, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

⁷ Ustawa z 25.10.1992 r. – Konstytucja Republiki Litewskiej (Nr 33-1014), www.TAR.lt.

uczynienia rozprawy niejawną, jeżeli może dojść do ujawnienia tajemnicy handlowej. W swoim orzecznictwie Sąd Najwyższy Litwy, interpretując prawo sądu do rozpatrzenia sprawy podczas posiedzenia niejawnego, jasno i jednoznacznie opowiedział się za jawnością rozpoznawania spraw. W jednym z orzeczeń stwierdził, że „konstytucyjny imperatyw jawności prawa, zasady jawności rozprawy sądowej i jawności akt sprawy określone w art. 9 i 10 lit. KPC wskazują na wyjątkowość niestosowania zasady jawnego rozpoznawania spraw i wymagają ograniczenia jawności jedynie o tyle i tylko w zakresie, niezbędnym do ochrony praw i interesów prawnych stron postępowania. Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym powinno mieć miejsce tylko w wyjątkowych sytuacjach, z uwzględnieniem charakteru podlegających ochronie informacji i sporu, właściwości stron, przedmiotu postępowania i innych istotnych okoliczności, gdy niemożliwa jest ochrona w inny sposób praw i interesów prawnych stron (np. wyznaczając niejawne posiedzenie wyłącznie w celu zbadania poszczególnych dowodów lub korzystając z ograniczenia dotyczącego jawności akt sprawy, nie zaś posiedzenia). Sąd kasacyjny zwrócił uwagę, że obowiązujące obecnie regulacje prawne dają możliwość zapewnienia ochrony informacji przekazywanych w postępowaniu również bez wyznaczania niejawnego posiedzenia. Sąd zarówno w toku rozpoznawania sprawy, jak i po jej rozpoznaniu może ochronić przekazane przez stronę informacje, uznając je za niejawne, nie negując w taki sposób imperatywności zasady jawnego rozpoznawania spraw. Uwzględniając znaczenie jawności postępowania sądowego, zdaniem izby sędziowskiej, regulacje prawne nie zakazują też sądowi ujawnienia po rozpoznaniu sprawy części materiałów nawet w przypadku, gdy sprawa była rozpoznawana na posiedzeniu niejawnym. Sąd kasacyjny wskazał, że do tego, by sąd mógł ocenić znaczenie przedłożonych informacji w kontekście ochrony praw i interesów prawnych strony, która je przedłożyła oraz wybrać odpowiedni zakres i sposób ochrony tych informacji, strona, występująca z wnioskiem o uznanie informacji za niedostępne publicznie, powinna uzasadnić, które konkretnie informacje zawarte w przedłożonych dowodach podlegają ochronie i dlaczego. Sąd odpowiednio wydając pisemne postanowienie dotyczące uznania za niedostępne publicznie części materiałów posiadanych w aktach sprawy, powinien dokonać indywidualizacji informacji podlegających ochronie (konkretnych dowodów), a konieczność ich ochrony –

uzasadnić. Sąd kasacyjny sformułował zasadę stosowania i wykładni prawa: sąd, po otrzymaniu wniosku strony o zapewnienie bezpieczeństwa informacji zawartych w aktach sprawy i/lub rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym, przede wszystkim powinien zdecydować, czy przedłożone informacje należy uznać za podlegające ochronie, czy istnieje podstawa do uznania całości lub części przedłożonych informacji za niedostępne publicznie. W razie ustalenia przez sąd konieczności takiej ochrony, powinien zdecydować w kwestii zakresu niejawności sprawy. Pierwszeństwo powinno mieć możliwie najmniejsze ograniczanie jawności, tj. zapewnienie niejawności wyłącznie informacji podlegających ochronie. Tylko w wyjątkowych przypadkach, biorąc pod uwagę charakter informacji podlegających ochronie i sporu, przedmiot sporu, właściwości stron i inne istotne okoliczności, gdy niejawnosc części materiałów nie jest w stanie zapewnić ochrony interesu prywatnego lub publicznego, sąd może wyznaczyć posiedzenie niejawne dla zbadania poszczególnych dowodów lub utajnić cały proces. Sąd kasacyjny podkreślił, że sąd wyższej instancji, rozpoznając sprawę, w której sąd niższej instancji wyznaczył posiedzenie niejawne i/lub uznał całość lub część materiałów sprawy za niedostępne publicznie, nie jest związany tym orzeczeniem i może obrać inny zakres i sposób jawności posiedzenia i/lub dostępności publicznej materiałów sprawy”⁸.

Z powyższych regulacji prawnych i aktualnego orzecznictwa sądowego jasno wynika, że ani prawo, ani orzecznictwo nie przyznają pierwszeństwa ochronie tajemnicy handlowej w stosunku do określonej w Konstytucji jawności postępowania sądowego. Zasadą jest, że postępowanie musi być jawne i tylko w wyjątkowych przypadkach, gdy tajemnica handlowa ma szczególne znaczenie, sąd powinien rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym. Innymi słowy, sąd ma wyłączną swobodę uznania w ocenie wartości tajemnicy handlowej, co stanowi uzasadnione ryzyko, że tajemnice handlowe mogą zostać ujawnione w postępowaniu, ponieważ sąd nie uzna ich za bardzo wartościowe. Czy uczestnicy stosunków handlowych mogą uniknąć takiego ryzyka? Wyjście jest niezwykle proste – zawarcie porozumienia, że w razie wystąpienia sporu zostanie on rozpoznany przed sądem arbitrażowym. W art. 8

⁸ Post. SNL z 14.2.2017 r., 3K-3-72-421/2017, lisko.teismai.lt/detalipaieska.

ust. 3 litewskiej ustawy o arbitrażu handlowym⁹ przewidziano, że postępowanie arbitrażowe ma charakter poufny. Ustawa nie przewiduje żadnych wyjątków od tej zasady i nie daje arbitrom żadnej swobody uznania w kwestii decydowania co do poufności sporu. W istocie odstąpienie od zasady poufności w postępowaniu arbitrażowym jest możliwe wyłącznie za porozumieniem stron sporu lub jeżeli odpowiednich materiałów żąda sąd lub organy postępowania przygotowawczego, badające sprawę karną. Jest zatem oczywiste, że przy rozstrzyganiu sporów handlowych najskuteczniejsza ochrona tajemnic handlowych zostanie zapewniona poprzez unikanie rozpoznawania spraw przed sądami powszechnymi. Wracając do analizy ustawy o ochronie tajemnic handlowych, należy zwrócić uwagę na to, że w jej art. 3 wymieniono przypadki, w których uznaje się, że osoba pozyskała, wykorzystała i ujawniła tajemnicę handlową zgodnie z prawem. Są to przypadki pozyskania tajemnicy handlowej w jeden z podanych niżej sposobów:

- 1) w wyniku niezależnego odkrycia lub stworzenia;
- 2) poprzez obserwację, analizę, demontaż lub testowanie produktu lub obiektu, który jest dostępny publicznie lub posiadany zgodnie z prawem przez osobę, która uzyskała informacje i nie jest zobowiązana do zachowania tajemnicy handlowej;
- 3) korzystając z prawa pracowników lub ich pełnomocników do informowania i doradzania na warunkach określonych w Kodeksie pracy Republiki Litewskiej;
- 4) poprzez wykonanie innych czynności, które, z uwzględnieniem okoliczności, nie są sprzeczne z uczciwą praktyką działalności gospodarczej.

Należy zaznaczyć, że w niniejszym artykule nie zostanie podany szczegółowy wykaz przypadków, co oznacza, że ustawodawstwo może przewidywać również inne, zgodne z prawem, przypadki wykorzystania, pozyskania lub ujawnienia tajemnicy handlowej.

W art. 4 tej ustawy określono przypadki, gdy wykorzystanie, ujawnienie lub pozyskanie tajemnicy handlowej jest niezgodne z prawem. Ważne jest też, że ustawa przewiduje skrócony termin przedawnienia trzech lat dla pozwów dotyczących ochrony tajemnicy handlowej.

⁹ Ustawa z 30.6.2012 r. o arbitrażu handlowym (Nr XI-2089), www.TAR.lt.

Tajemnica czynności notarialnych. Podstawowym dokumentem regulującym na Litwie działalność notariatu jest ustawa o notariacie¹⁰. W art. 2 ust. 1 tej ustawy przewidziano, że notariusz jest osobą upoważnioną przez państwo do pełnienia funkcji określonych w tej ustawie, które dają gwarancję, by w stosunkach cywilnoprawnych nie wystąpiły niezgodne z prawem transakcje i dokumenty. Nie ulega wątpliwości, że jednym z najważniejszych aspektów zapewnienia przez notariusza zgodności z prawem obrotu cywilnego jest możliwość wyjaśnienia i zrozumienia prawdziwej woli stron transakcji.

Jeżeli uczestnicy czynności notarialnej chcą, by ta czynność w możliwie największym stopniu odpowiadała ich woli wewnętrznej, mają obowiązek ujawnić notariuszowi pewne szczegóły z życia prywatnego lub dotyczące stosunków majątkowych. Przekazane informacje będą wyczerpujące wyłącznie w sytuacji, jeżeli między notariuszem i klientem wytworzą się stosunki oparte na zaufaniu, które ze swojej strony zostaną zapewnione przez nałożenie na notariusza obowiązku nieujawniania osobom trzecim bez woli stron faktu wykonania czynności notarialnej oraz związanych z tym okoliczności (zasada tajności wykonania czynności notarialnych). „Tajność” – to dość szerokie pojęcie, które obejmuje wszystkie okoliczności, które stały się znane notariuszowi w ramach pełnienia obowiązków (imię, nazwisko i nawet sam fakt wizyty klienta u notariusza). W litewskim orzecznictwie sądowym niejednokrotnie stwierdzono, że „art. 14 ust. 1 ustawy Republiki Litewskiej o notariacie, głoszący, że notariusze mają obowiązek zapewnić tajność czynności notarialnych, reguluje zachowanie notariuszy, nie zaś osób, transakcje, których oni zatwierdzają, jak też prawo upublicznienia informacji o zawartej transakcji”¹¹. Zasada ta przede wszystkim dotyczy wyłącznie działalności notariusza i pracowników jego kancelarii.

Wspomniany obowiązek kryje się już w samej naturze notariusza i przez wiele wieków od powstania notariatu był rozumiany jako niepisana zasada. W historii nowoczesnego notariatu europejskiego jako surowa norma prawna pojawił się stosunkowo niedawno. Dość surowy i imperatywny charakter normy ma na celu zapewnić całkowite zaufanie klienta do notariusza. Uznaje się, że jakikolwiek wyjątek od wspo-

¹⁰ Ustawa z 15.9.1992 r. o notariacie, Nr I-2882, www.TAR.lt.

¹¹ Post. SNL z 6.9.1999 r., 3K-3-593/1999, litemko.teismai.lt/detalipaieska.

mnianej zasady jest możliwy wyłącznie przy istnieniu jasno wyrażonego interesu publicznego. O istnieniu bądź nieistnieniu w konkretnej sytuacji interesu publicznego decyduje nie notariusz, a ustawodawca lub sąd, jeżeli ma takie prawo. Co więcej, ustawa zakazuje notariuszowi dokonywania oceny takich sytuacji. Istnienie bądź nieistnienie interesu publicznego surowo określa sama ustawa, co może być traktowane jako swoista gwarancja, że w swojej działalności notariusz nie ujawni tajemnicy czynności notarialnych.

W litewskim prawie dotyczącym notariatu ta zasada jest określona w art. 14 ustawy o notariacie, który głosi, że notariusze mają obowiązek zapewnić tajność czynności notarialnych. Zaświadczenia dotyczące czynności notarialnych i dokumenty są wystawiane wyłącznie osobom prawnym i fizycznym, na zlecenie lub na rzecz których wykonano czynności, lub ich pełnomocnikom. W ustępie piątym ww. artykułu określono, że zasady tajności czynności notarialnych mają zastosowanie również do osób, które przestały pełnić funkcje notariuszy, jak również osób, które o czynnościach notarialnych dowiedziały się wykonując obowiązki służbowe. Zasada tajności wykonania czynności notarialnych jest zatem wiążąca nie tylko dla notariusza, ale też wszystkich pracowników jego kancelarii.

Zgodnie z art. 14 ust. 6 litewskiej ustawy o notariacie, zwolnić notariusza z obowiązku dochowania tajemnicy czynności notarialnej może wyłącznie strona transakcji, jej cesjonariusz lub ustawowy przedstawiciel. Jeżeli jedna ze stron nie żyje, zwolnić z konieczności dochowania tajemnicy może Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Litewskiej. Ustawa przewiduje dwa wyjątki, gdy nie jest wymagana zgoda wymienionych osób. Artykuł 14 ust. 3 litewskiej ustawy o notariacie głosi, że na żądanie sądu, prokuratury, organów śledczych i badawczych notariusze wystawiają zaświadczenia o czynnościach notarialnych oraz dokumenty wyłącznie w związku ze sprawami karnymi i cywilnymi, należącymi do kompetencji tych organów. W tym samym artykule przewidziano, że notariusz powinien przedłożyć określone informacje również w innych przypadkach przewidzianych przepisami prawa. W orzecznictwie sądowym uznaje się, że takie przypadki dotyczą „ustawy Republiki Litewskiej o ordynacji podatkowej, której art. 50 ust. 1 przewiduje, że komornicy i notariusze mają obowiązek przedkładać organowi podatkowemu dane o faktach prawnych, wskutek których osoby

mogą zostać zobowiązane do zapłaty podatku, jak również inne informacje, niezbędne do pełnienia funkcji przez organ podatkowy. Dokonując systemowej oceny przywołanych postanowień należy zaznaczyć, że notariusze mają obowiązek udostępniać organowi podatkowemu dane i informacje, potrzebne do dokonania przymusowej egzekucji zaległości podatkowych. Odpowiada to jednemu z zadań urzędu skarbowego – zapewnieniu wpływów z podatków do budżetu¹². W innej sprawie cywilnej sąd stwierdził, że pojęcie „inne przypadki przewidziane przepisami prawa” nie obejmuje prawa adwokata gromadzenia i pozyskiwania informacji. Podobne stanowisko sądu należy uargumentować tym, że „art. 44 ust. 1 ustawy o adwokaturze przewiduje prawo adwokata otrzymania informacji i dokumentów wyłącznie od organów państwowych i samorządowych, zaś notariusz zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy o notariacie jest uważany za upoważnioną przez państwo osobę, wykonującą powierzone mu ustawowo funkcje, tj. notariusz nie jest ani organem państwowym, ani samorządowym, wobec niego nie ma zastosowania ustawa o prawie do uzyskania informacji od urzędów państwowych i samorządowych. W związku z tym art. 44 ust. 1 ustawy o adwokaturze w omawianym przypadku nie ma zastosowania wobec notariusza. Ponadto, z dyspozycji ww. artykułu wynika, że prawo adwokata do uzyskania niezbędnych informacji nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż została określona możliwość uzasadnionej odmowy przedłożenia adwokatowi dokumentów, o które wnioskuje, lub ich kopii¹³.”

Prawo otrzymania informacji, oraz odpowiednio obowiązek notariusza ich przekazania działa względem organów kontroli, sądu dyscyplinarnego lub izby notarialnej.

„Immunitet” adwokata¹⁴. Artykuł 31 ust. 6 Konstytucji gwarantuje „osobie podejrzanej oraz oskarżonej o popełnienie przestępstwa od chwili zatrzymania lub pierwszego przesłuchania” **prawo do obrony**, na treść którego, w opinii Sądu Konstytucyjnego, „składa się system praw i gwarancji procesowych przysługujących podejrzanemu (oskarżonemu), dających możliwość zanegować lub zaskarżyć zaistniałe podej-

¹² Post. NSA Litwy z 2.3.2009 r., A-438-283/2009, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

¹³ Post. SO w Wilnie z 16.5.2011 r., 2S-508-520/2011, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

¹⁴ W tym artykule mówiąc o adwokacie, ma się na myśli w zasadzie adwokata jako obrońcę, który w postępowaniu karnym broni podejrzanych, oskarżonych, skazanych, etc.

rzanie lub przedstawione oskarżenie”¹⁵, korzystając z którego „podejrzany (oskarżony) może przedstawić dowody lub argumenty, negujące oskarżenie”, oraz „korzystać z innych środków obrony w celu ujawnienia okoliczności łagodzących”¹⁶, w tym również **prawo do adwokata**, które w orzecznictwie Sądu Konstytucyjnego ujawnia się poprzez **prawo osoby do samodzielnego wyboru adwokata oraz prawo do adwokata z urzędu**¹⁷, a „zostało skonkretyzowane w różnych artykułach Kodeksu postępowania karnego”¹⁸,¹⁹. W orzecznictwie Sądu Konstytucyjnego podkreśla się, że **prawo do obrony oraz prawo do adwokata** jest prawem bezwzględnym, nie może zostać zanegowane lub ograniczone na żadnych podstawach i pod żadnymi warunkami²⁰. Ponadto, zarówno **prawo do obrony**²¹, jak i **prawo do adwokata**²² stanowi nie tylko (a może dokładniej – nie tyle) osobne prawo oskarżonego, ale jest też „jednym z gwarantów ustalenia w postępowaniu prawdy”, „warunkiem koniecznym w realizacji zadania postępowania karnego sprawiedliwie ukarać każdą osobę, która popełniła przestępstwo oraz zapewnić, by osoba niewinna nie została pociągnięta do odpowiedzialności karnej i skazana”. Konstytucyjne **prawo do obrony** oraz **prawo do adwokata** nakłada też określone konstytucyjne obowiązki na ustawodawcę, zmuszając do „aktywnego działania”, *inter alia* zagwarantowania skuteczności praw ad-

¹⁵ Post. Sądu Konstytucyjnego z 18.11.1994 r., Nr 17/94, www.lrkt.lt.

¹⁶ Post. Sądu Konstytucyjnego z 18.11.1994 r., Nr 17/94, www.lrkt.lt.

¹⁷ Post. Sądu Konstytucyjnego z 12.2.2001 r., 15/99-34/99-42/2000, www.lrkt.lt.

¹⁸ Ustawa z 14.3.2002 r. – Kodeks postępowania karnego (Nr 37-1341), www.TAR.lt.

¹⁹ Post. Sądu Konstytucyjnego z 18.11.1994 r., Nr 17/94, www.lrkt.lt.

²⁰ Post. Sądu Konstytucyjnego z 12.2.2001 r., 15/99-34/99-42/2000, www.lrkt.lt, 9.6.2011 r. 12/2008-45/2009 www.lrkt.lt, 15.11.2013 r., 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013, www.lrkt.lt, 15.11.2017 r., KT4-N3/2017, bylos Nr 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15, www.lrkt.lt.

²¹ Post. Sądu Konstytucyjnego z 5.2.1999 r., 5/98, www.lrkt.lt, 19.9.2000 r., 25/99-9/99-35/99, www.lrkt.lt, 12.2.2001 r., 15/99-34/99-42/2000, www.lrkt.lt, 12.4.2001 r., 33/99, www.lrkt.lt, 8.6.2009 r., 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4., www.lrkt.lt, 9.6.2011 r. 12/2008-45/2009 www.lrkt.lt, 15.11.2013 r., 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013, www.lrkt.lt, 15.3.2017 r., KT4-N3/2017, bylos Nr 14/2015-1/2016-2/2016-14/2016-15, www.lrkt.lt.

²² Post. Sądu Konstytucyjnego z 9.6.2011 r. 12/2008-45/2009 www.lrkt.lt, 9.7.2015 r., KT20-N13/2015, bylos Nr 26/2014-4/2015, www.lrkt.lt, 26.6.2017 r., KT8-N6/2017, bylos Nr 9/2016, www.lrkt.lt.

wokatów świadczących usługi prawne²³. „Określenie praw adwokatów nie jest celem samym w sobie – należy je sformułować po to, by adwokaci mogli skutecznie prowadzić swoją działalność zawodową oraz, wykorzystując wszystkie zgodne z prawem środki obrony, pomogli w zapewnieniu realizacji prawa osoby do obrony, *inter alia* prawa wystąpienia do sądu”²⁴. Zarówno zatem konstytucyjne **prawo do obrony**, jak i konstytucyjne **prawo do adwokata**, w tym wszystkie środki prawne i faktyczne, które służą do realizacji tego prawa, są adresowane do „osoby podejrzanej oraz oskarżonej o popełnienie przestępstwa”. Nie są to konstytucyjne przywileje adwokata. Wymienione przepisy konstytucyjne służą do obrony praw i interesów nie adwokata, a bronionego przez niego podejrzanego lub oskarżonego. Ponadto, prawa te są też wartościami, reprezentującymi interes publiczny – koniecznym elementem **sprawiedliwego sądu i uczciwego postępowania**.

Nie ulega wątpliwości, a powszechnie też się nie kwestionuje, że warunkiem koniecznym skutecznej obrony prawnej, który należy zapewnić w toku całego postępowania karnego (*conditio sine qua non*), jest **wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni**²⁵. Zgadzając się z opinią *M. Tsambikakisa*, należy podkreślić, że to zaufanie jest niezbędne już chociażby dlatego, że w postępowaniu karnym na ogół przeżywa atmosfera ogólnego braku zaufania, nikt nikomu nie ufa – organ praworządności nie ufa oskarżonemu, oskarżony nie ma zaufania do organu praworządności²⁶. **Wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** niejednokrotnie zostało podkreślone również w litewskim kodeksie etyki adwokackiej, np. art. 8 ust. 1 ww. kodeksu głosi,

²³ Post. Sądu Konstytucyjnego z 12.2.2001 r., 15/99-34/99-42/2000, www.lrkt.lt, 9.6.2011 r. 12/2008-45/2009 www.lrkt.lt i 9.7.2015 r., KT20-N13/2015, bylos Nr 26/2014-4/2015, www.lrkt.lt.

²⁴ Post. Sądu Konstytucyjnego z 9.6.2011 r. 12/2008-45/2009, www.lrkt.lt.

²⁵ *M. Mollo*, Правила адвокатской профессии во Франции, Moskwa 1894, s. 68; Apie advokato profesiją (O zawodzie adwokata). Pirmasis Camus laiškas (Pierwszy list Camusa). Sect. I^{te}. De la profession d'avocat (I^{te} lettre de Camus). Перевод выполнен по изданию: *Dupin, Andre Marie Jean Jacques*. Profession d'avocat, 3-ed., Bruksela 1834, s. 185–193; *W. Mörlein*, Der Schutz des Vertrauensverhältnisses zwischen Verteidiger und Beschuldigtem im Rahmen des § 100a StPO, Monachium 1993, s. 6–32; *M. Barszczewski*, Адвокатская этика. 2-е издание, Moskwa 2000, s. 57–59.

²⁶ *G. Widmaier*, Münchener Anwalts Handbuch. Strafverteidigung. Hrsg, Monachium 2006, § 2. Rdnr. 38–40, s. 45.

że „bezpieczeństwo powierzonej adwokatowi tajemnicy klienta” jest warunkiem koniecznym „wzajemnego zaufania”, w art. 10 ust. 1 wskazano, że „lojalność adwokata względem klienta jest warunkiem koniecznym kontaktu profesjonalnego między adwokatem i klientem, determinującym zarazem obowiązek adwokata świadczenia klientowi usług w sposób najbardziej odpowiadający interesom klienta”, w ust. 2 ww. artykułu *expressis verbis* podkreśla się, że „stosunki między adwokatem a klientem powinny opierać się na wzajemnym poszanowaniu, tolerancji i zaufaniu”. Pewien aspekt relacji między adwokatem a klientem, opartych na wzajemnym zaufaniu widoczny jest też w art. 11, w którym omówiono zasadę unikania konfliktu interesów i in. **Wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** jest zatem najważniejszą wartością nie tylko moralną – etyczną, ale też fundamentalną wartością prawną, na której opiera się funkcja obrony prawnej w postępowaniu karnym, do jej realizacji i ochrony zachęcają w istocie wszystkie zasady stosowane w działalności zawodowej adwokatów. **Wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** znowuż dotyczy nie adwokata, a „osoby podejrzanej lub oskarżonej o popełnienie przestępstwa”, służy do ochrony praw i interesów nie adwokata, a bronionego przez niego podejrzanego lub oskarżonego. Nieprzypadkowo **wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** często jest wywodzone z **prawa oskarżanego do zachowania milczenia i nieodpowiadania na poszczególne pytania** (zasady *nemo tenetur se ipsum accusare* lub przywileju nieoskarżania siebie *i in.*²⁷), czasem z **prawa oskarżonego do decydowania o wykorzystaniu własnych danych** (niem. *Recht auf informationelle Selbstbestimmung*), które jest częścią składową ogólnoludzkiego **prawa do swobodnego rozwoju własnej osobowości** (niem. *allgemeine Persönlichkeitsrecht*)²⁸ i in.

Zgodnie ze słownikiem współczesnego języka litewskiego „zaufać” znaczy „wierzyć, że nie oszuka, zawierzyć”²⁹. *Zaufanie*, według W. Mörlein – to (w sensie ogólnym) głębokie przekonanie lub silna wiara (niem. *Zuversicht* bzw. *fester Glaube*), że określona osoba zachowa się w okre-

²⁷ W. Mörlein, *Der Schutz*, s. 8.

²⁸ W. Mörlein, *Der Schutz*, s. 8–9.

²⁹ Zob. <http://ikiis.lki.lt/dabartinis> (dostęp z 10.7.2019 r.).

ślony sposób³⁰. W ogólnym sensie **wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** oznacza wiarę i uzasadnione oczekiwanie bronionego, że adwokat uczciwie, faktycznie i skutecznie wykona swoje obowiązki procesowe, określone w przepisach dotyczących postępowania karnego i innych, oraz swoje obowiązki zawodowe, wynikające z ustawy o adwokaturze³¹ i litewskiego kodeksu etyki adwokackiej, tj. wiarę i uzasadnione oczekiwanie, że w określonych sytuacjach adwokat zachowa się w sposób, który jest założony w przepisach prawa i zasadach etyki zawodowej. Osoba broniona powinna mieć pewność, że w postępowaniu karnym nie istnieje taka możliwość, że swoimi własnymi wyjaśnieniami złożonymi obrońcy sama sobie może zaszkodzić³². Z uwzględnieniem powyższego, pojęcie **immunitet adwokata** (łac. *immunitas*, co oznacza „wolny od obowiązków”) – to, że adwokat ma zagwarantowaną możliwość prawną nieprzestrzegania niektórych ogólnych przepisów prawa, niewykonywania niektórych obowiązków o charakterze ogólnym, nieokazywania posłuszeństwa lub wykroczenia poza określoną jurysdykcję i in., nie jest dokładne. Z punktu widzenia techniki prawnej ten „immunitet” w zasadzie jest przydzielony adwokatowi, jednak z funkcyjnego punktu widzenia jest przeznaczony i służy nie adwokatowi, a osobie, której on broni, a która występuje o pomoc do adwokata.

W doktrynie postępowania karnego **wzajemne zaufanie między adwokatem a osobą, której broni** zazwyczaj jest dyskutowane w kontekście adwokata, który zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o adwokaturze jest uznawany za „niezależną część litewskiego systemu prawnego”, świadectwa uprawniającego do wykonywania zawodu (np. art. 80 pkt 3, art. 46 ust. 1 lit. KPK) i innych rzekomo „posiadanych” przez adwokata immunitetów (np. art. 43 ust. 1, art. 46 ust. 3, 4 i 5 ustawy o adwokaturze) oraz poufności kontaktu adwokata z osobą bronioną (np. art. 154 ust. 7 lit. KPK, art. 45, art. 46 ust. 3 ustawy o adwokaturze). Co prawda, litewskie regulacje prawne w tym zakresie są dość specyficzne.

W litewskim Kodeksie postępowania karnego – ustawie, w której skupiono najważniejsze zasady procesowe, określające warunki ba-

³⁰ W. Mörlein, Der Schutz, s. 10.

³¹ Ustawa z 18.3.2004 r. – Prawo o adwokaturze (Nr IX-2066), www.TAR.lt.

³² W. Mörlein, Der Schutz, s. 8.

dania i analizowania przestępstw, a zatem w której spodziewamy się (najbardziej uzasadnione jest oczekiwanie) znaleźć gwarancję **zaufania wzajemnego między adwokatem a osobą, której broni** – ustalono w zasadzie zaledwie dwa „immunitety” adwokata jako obrońcy lub pełnomocnika w postępowaniu karnym – świadectwo uprawniające do wykonywania zawodu oraz niekontrolowany kontakt z bronionym podejrzanym lub oskarżonym: w art. 44 ust. 8 lit. KPK przede wszystkim przewidziano „ogólny zakaz” kontroli kontaktu podejrzanego, oskarżonego, skazanego lub uniewinnionego z jego obrońcą – spotkań, korespondencji, rozmów telefonicznych lub innych. Ten „zakaz ogólny” szczegółowo określają inne postanowienia Kodeksu postępowania karnego. Artykuł 48 ust. 1 pkt 3 lit. KPK daje obrońcy prawo kontaktowania się bez przeszkód i spotykania bez udziału osób postronnych z podejrzanym lub oskarżonym i wskazuje, że liczba spotkań z zatrzymanym lub aresztowanym podejrzanym lub oskarżonym i ich długość jest nieograniczona. Artykuł 48 ust. 2 pkt 4 lit. KPK zobowiązuje adwokata do ochrony tajemnicy zawodowej, nieujawniania informacji, poznanych w ramach pełnienia obowiązków obrońcy, z kolei art. 80 ust. 3 lit. KPK zakazuje przesłuchania w charakterze świadka obrońcy podejrzanego, oskarżonego, uniewinnionego lub skazanego oraz pełnomocnika pokrzywdzonego, powoda cywilnego, pozwanego cywilnego – na okoliczności poznane podczas pełnienia funkcji obrońcy lub pełnomocnika. Artykuł 154 ust. 7 lit. KPK zakazuje słuchania rozmów obrońcy z podejrzanym lub oskarżonym prowadzonych drogą elektroniczną, ich nagrywania, kontroli innych informacji przekazywanych środkami łączności elektronicznej, ich notowania i gromadzenia. Przewidziane w litewskim Kodeksie postępowania karnego „immunitety” mają zastosowanie wyłącznie do toczącego się postępowania karnego, w dodatku przysługują tylko temu adwokatowi, który w konkretnym postępowaniu karnym wykonuje określoną funkcję zawodową – jest nie „po prostu adwokatem”, a adwokatem broniącym podejrzanego lub oskarżonego, lub też pełnomocnikiem pokrzywdzonego, powoda cywilnego lub pozwanego cywilnego. Od 2006 r. Sąd Najwyższy Litwy kształtuje orzecznictwo w taki sposób, że przepisy prawa zapewniają bezwzględny zakaz kontroli komunikacji między adwokatem pełniącym obowiązki zawodowe a jego klientem, nie zaś ogólnie komunikacji między adwokatem i in-

nymi osobami³³. Pomoc prawna zawsze jest świadczona w konkretnej kwestii, wymagającej wiedzy prawniczej, dlatego warunkiem koniecznym umowy o świadczenie pomocy prawnej zawieranej między adwokatem i klientem są konkretne kwestie, w związku z którymi pomoc prawna jest udzielana, lub, przynajmniej, określona dziedzina działalności, w której pomoc jest udzielana. Tylko na podstawie umowy, w której wskazano konkretną dziedzinę działalności, obowiązuje zakaz kontroli komunikacji między adwokatem i jego klientem³⁴. Z drugiej strony, wspomniane „immunitety procesowe” w orzecznictwie sądowym są interpretowane dość wąsko, np. Sąd Najwyższy Litwy podkreślił, że postanowienia art. 45 i 46 ustawy o adwokaturze dotyczące prawa adwokata widzenia z klientem i gwarancji działalności adwokata, zakazującej wykorzystywania danych spotkania adwokata i jego klienta jako dowodów, zapoznania się z informacjami stanowiącymi tajemnicę zawodową adwokata nie mają zastosowania w przypadku, gdy adwokat ze swoim klientem odbywają spotkania publiczne, tj. komunikują się w obecności dwóch śledczych (osób postronnych)³⁵. Informacje, usłyszane w rozmowie publicznej, tym bardziej informacje o możliwie przygotowywanym przestępstwie, nie mogą być traktowane ani jako dane spotkania adwokata i jego klienta w świetle art. 45 ust. 2 ustawy o adwokaturze, ani jako tajemnica zawodowa adwokata w świetle art. 46 ust. 5 ustawy o adwokaturze, gdyż te normy prawne służą wyłącznie do zapewnienia zgodnych z prawem gwarancji działalności adwokata. W orzecznictwie wskazano, że ustawa zakazuje przesłuchania obrońcy podejrzanego, oskarżonego, uniewinnionego lub skazanego na okoliczności, które poznał on pełniąc swoje obowiązki, w przypadku przesłuchania go w charakterze świadka (art. 80 ust. 3 lit. KPK)³⁶. Jednak jeżeli taki był obrońca jest przesłuchiwany w charakterze podejrzanego lub oskarżonego na okoliczność przestępstwa popełnionego wspólnie z innymi osobami, przewidzianego w art. 233 ust. 1 lit. KPK (wpływ na świadka i in.), wspomniana gwarancja procesowa nie ma zastosowania. Informacje o działaniach

³³ Wyr. SNL z 4.4.2006 r., 2K-281/2006, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

³⁴ Wyr. SNL z 16.6.2016 r., 2K-239-303/2016, liteko.teismai.lt/detalipaieska; wyr. SNL z 13.3.2018 r., 2K-33-303/2018, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

³⁵ Wyr. SNL z 15.3.2011 r., 2K-144/2011, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

³⁶ Wyr. SNL z 30.3.2010 r., 2K-102/2010, liteko.teismai.lt/detalipaieska.

niezgodnych z prawem, a tym bardziej przestępczych samego adwokata w ramach obrony interesów klienta, nie mogą zostać uznane za tajemnicę zawodową lub dane, które adwokat poznał w ramach pełnienia funkcji obrońcy w świetle art. 48 ust. 2 pkt 4 lit. KPK. Mając zatem na celu zapewnienie **wzajemnego zaufania między adwokatem a osobą, której broni** oraz skuteczność realizowanej przez adwokata funkcji obrony prawnej, Kodeks postępowania karnego daje obrońcy określoną wysepkę bezpieczeństwa, jednak ocean orzecznictwa Sądu Najwyższego Litwy, omywając ją swoją dość formalną i abstrakcyjną retoryką, coraz bardziej ją zwęża.

Podstawowym aktem normatywnym, w którym określono „immunitety” adwokata jest ustawa o adwokaturze. Wskazano w niej takie stosowane wobec adwokatów wyjątki od ogólnych regulacji prawnych: 1) adwokat może bez przeszkód kontaktować się lub bez udziału osób postronnych spotykać z klientem, a dane takiego spotkania lub kontaktu nie mogą zostać wykorzystane w charakterze dowodów (art. 45 ustawy o adwokaturze); 2) adwokat nie może zostać wezwany jako świadek lub składać wyjaśnienia dotyczące okoliczności, które poznał w ramach pełnienia swoich obowiązków zawodowych (art. 46 ust. 1 ustawy o adwokaturze); 3) obowiązuje zakaz oględzin, kontroli lub zajęcia dokumentów lub nośników wykorzystywanych w pracy adwokata, na których są dane z działalności, kontroli przesyłek pocztowych, podsłuchiwanie rozmów telefonicznych, kontroli informacji, komunikacji i innych działań podejmowanych przez sieci telekomunikacyjne, z wyłączeniem przypadków, gdy adwokat jest podejrzanym lub oskarżonym o popełnienie przestępstwa; takie zezwolenie ma zastosowanie wyłącznie po przedstawieniu zarzutów lub oskarżeń wobec dokumentów powiązanych (art. 46 ust. 3 ustawy o adwokaturze); 4) przeszukanie lub zajęcie w miejscu pracy, lokalu mieszkalnym, pojeździe adwokata, wpisanego na litewską listę praktykujących adwokatów, przeszukanie osobiste, oględziny, kontrola lub zajęcie dokumentów lub przesyłki pocztowej mogą zostać dokonane wyłącznie w obecności członka Rady Adwokackiej Litewskiej Izby Adwokackiej lub upoważnionego przez nią adwokata, który ma zapewnić, by nie zostały zajęte dokumenty, niezwiązane z przedstawionymi adwokatowi podejrzeniami lub oskarżeniami (art. 46 ust. 4 ustawy o adwokaturze); 5) obowiązuje zakaz publicznego lub tajnego zapoznania się z informacjami stanowiącymi tajemnicę